

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร ตามหลักพรหมวิหารธรรม

Participation of the people in water management for agriculture
according to the Brahma-Dharma principle

พระครูนิติจันทโชติ บุญขันธ*

Phrakru Nitichanthachot Bunkhan

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรนั้น น้ำถือว่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการอุปโภคบริโภค หรือทางด้านการเกษตร จึงส่งผลต่อปัจจัยในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการน้ำ โดยยึดเอาหลักการมีส่วนร่วมและเอาหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตร เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนนั้นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจร่วมกัน พร้อมได้รับผลประโยชน์ในการใช้น้ำได้อย่างต่อเนื่องและไม่ขาดแคลน ในการนำเอาหลักธรรมนั้นมาประยุกต์มาใช้ให้ดีขึ้น คือ หลัก พรหมวิหารธรรม มี 4 ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา มาสนับสนุนให้ดีขึ้นในด้านการมีส่วนร่วมซึ่งกันและกัน

คำสำคัญ : การมีส่วนร่วมของประชาชน, การจัดการน้ำเพื่อการเกษตร, พรหมวิหารธรรม

Abstract

The objective of this article was to study factors affecting participation of people in water management for agriculture. Water was considered a natural resource that was important to life. Whether consumption or agriculture, therefore affecting the factors of participation of people in water

* เจ้าอาวาสวัดด่านช้าง ตำบลด่านช้าง อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์

management by adhering to the principles of participation and applying principles in water management for agriculture to encourage the people to participate in joint decisions, ready to receive benefits in using water continuously and not lacking in applying that principle to be applied better. Phromwihan Dhamma has 4 reasons was merciful, generous, kindness and bland to support better in terms of mutual participation.

Keyword: Participation of the people, water management for agriculture, Phromwihan Dhamma

1. บทนำ

ในปัจจุบันนี้โลกได้มีพัฒนาทางเทคโนโลยีในความก้าวหน้ามากขึ้น จนทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างคนเมืองกับคนชนบท ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ ด้านวัฒนธรรม และด้านสังคม โดยความเติบโตของเมือง ที่ไม่มีส่วนสนับสนุนการพัฒนาชนบทเท่าที่ควร ก่อให้เกิดความไม่สมดุลของการพัฒนา และไม่สามารถรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งมีการพึ่งพาตนเองได้น้อยลง สภาพการณ์ดังกล่าวทำให้ภาคชนบทเจริญเติบโตไม่เท่าเทียมกันและเกิดภาวะความยากจนและความล้าหลังที่ยังขาดความเชื่อมโยงกับระบบเมืองและโลกภายนอก ขณะที่ภาคการเกษตรซึ่งเป็นฐานการผลิตที่สำคัญ มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเปลือง ขาดการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และเสื่อมโทรมลง ประกอบกับแรงจูงใจจากรายได้นอกภาคเกษตร ทำให้คนชนบทต้องอพยพย้ายถิ่นฐานเพื่อแสวงหาโอกาสที่ดีขึ้นในการประกอบอาชีพในเมือง ส่งผลให้ที่ดินเพื่อการเกษตรถูกละทิ้ง ขณะที่การขยายตัวอย่างไร้ทิศทางของพื้นที่เมือง โดยไม่มีระบบผังเมืองและการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เหมาะสม นำไปสู่ความเสื่อมโทรมของสภาวะสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตของคนทั้งในเมืองและชนบท จึงมีความจำเป็นต้องปรับกระบวนการพัฒนาเชิงพื้นที่ให้เหมาะสม เพื่อสร้างความเชื่อมโยงของการพัฒนาชนบทและเมืองให้มีบทบาทส่งเสริมและสนับสนุนกันและกัน (Sritong, 2009)

น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต และการพัฒนาทางเศรษฐกิจน้ำตามสภาพธรรมชาติที่ประชาชนทุกที่อาศัยใช้ ได้แก่ น้ำในบรรยากาศ (ฝน) น้ำผิวดิน

และน้ำบาดาล นับเป็นผลผลิตจากธรรมชาติที่เราไม่สามารถผลิตเพิ่มขึ้นมา หรือลดปริมาณที่มีอยู่ในธรรมชาติได้เองตามต้องการ บางปีอาจเกิดฝนแล้งเป็นเหตุให้น้ำในแม่น้ำมีน้อย จนไม่สามารถแบ่งปันได้ทั่วถึง หรือบางปีฝนตกชุกต่อเนื่องจนเกิดขึ้นในหลายท้องที่ตามมาอีกด้วย นับเป็นวิกฤตการณ์เกี่ยวกับน้ำ ซึ่งปัจจุบันนี้เกิดขึ้นอยู่ตามท้องถิ่นต่าง ๆ ทุกภาคของประเทศไทยในสภาพค่อนข้างใกล้เคียงกันแทบทุกปี น้ำจึงเป็นทรัพยากรธรรมชาติของคนไทยที่ต้องมีการจัดการทั้งปริมาณและคุณภาพอย่างเป็นรูปธรรมทั้งในระยะสั้นและระยะยาว โดยทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย และชุมชนในลุ่มน้ำ ควรต้องร่วมกันทบทวนและปรับปรุงกระบวนการจัดการน้ำ บางส่วนให้มีความเหมาะสม กับกาลปัจจุบันด้วยแนวคิดของนโยบายที่ตั้งอยู่บนฐานแห่งความเป็นจริงและสามารถปฏิบัติได้โดยอาศัยข้อมูล ความรอบรู้ และสติปัญญาของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายที่เข้าใจในรากเหง้าแห่งปัญหา ซึ่งการจัดการน้ำในปัจจุบันควรมีกลไกสำคัญ ได้แก่ การมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในการทำงานแบบร่วมด้วยช่วยกันคิด ช่วยกันหารูปแบบและวิธีดำเนินการแก้ปัญหาต่าง ๆ แบบบูรณาการทุกมิติเสมอ จึงจะบังเกิดผลสัมฤทธิ์อย่างยั่งยืนโดยไม่เกิดความขัดแย้งในสังคม (ปราโมทย์ ไม้กลัด, 2540) เพราะน้ำนั้น เป็นสิ่งสำคัญหลักในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ไม่ว่าจะในด้านการอุปโภค บริโภค หรือในด้านการเกษตรอีกด้วย

ดังนั้นแล้ว จึงทำให้เป็นปัจจัยต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการน้ำเพื่อเกษตรโดยการนำเอาหลักธรรมมาช่วยในทางด้านจิตใจในการมีส่วนร่วมของประชาชนได้มากยิ่งขึ้นไป เพื่อประโยชน์ในการเน้นหนักในเรื่องการจัดการน้ำ ไม่ว่าจะทั้ง ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรอีกทางหนึ่ง

2. ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมที่ว่านั้นไม่ใช่แค่การร่วมรับฟังนโยบายจากทางภาครัฐเท่านั้น หากแต่จะต้องสร้างการมีส่วนร่วมในลักษณะการเสริมสร้างพลัง (Empowerment) ให้เกิดขึ้นกับประชาชนหรือชาวบ้านและเป็นที่มาของการนิยามความหมายที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นอย่างหลากหลายมิติ การมีส่วนร่วม หมายถึง การทำงานที่เปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องเข้าไปมีส่วนร่วม ไม่ว่าจะในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กร หรือระดับประเทศ เพราะจะช่วยให้ผู้มีส่วนร่วมเกิดความรู้สึกความเป็นเจ้าของ (Ownership) และจะทำให้ผู้มีส่วนร่วมหรือผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียนั้นยินยอมปฏิบัติตาม (Compliance) และรวมถึงตกลงยอมรับ (Commitment) ได้อย่างสมัครใจ เต็มใจ และสบายใจ (วันชัย วัฒนศัพท์, 2549) ขณะเดียวกันยังหมายถึงการเข้าร่วมอย่างแข็งขันของกลุ่มบุคคลที่มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกขั้นตอน

ของโครงการพัฒนา การมีส่วนร่วมต้องเป็นไปในรูปที่ผู้รับการพัฒนาเข้ามามีส่วนกระทำให้เกิดการพัฒนาไม่ใช่เป็นผู้รับการพัฒนาตลอดไป ทั้งนี้ถือเป็นการเกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาที่แท้จริงและถาวร การมีส่วนร่วมของประชาชนไม่ใช่หมายความว่าเพียงการดึงประชาชนเข้ามาทำกิจกรรมตามที่ผู้นำท้องถิ่นคิดหรือจัดทำขึ้น เพราะแท้จริงแล้วในหมู่บ้านหรือชุมชนต่าง ๆ มีกิจกรรมและวิถีดำเนินงานของตนอยู่แล้ว ประชาชนมีศักยภาพที่จะพัฒนาหมู่บ้านของตนได้แต่ผู้บริหารการพัฒนามักไม่สนใจสิ่งที่มีอยู่แล้ว โดยพยายามสร้างสิ่งใหม่ขึ้นมาเพื่อให้ได้ชื่อว่าเป็นความคิดหรือโครงการของตน (เฉลียว บุรีภักดีและคณะ, 2545) การมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาถือเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากร และเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน (ปาริชาติ วัลย์เสถียรและคณะ, 2543) และถือเป็นการพัฒนาที่เกิดขึ้นตามกรอบแนวคิดแบบ “การพัฒนาทางเลือก” (Alternative Development) โดยมุ่งเป้าการพัฒนาไปยังชุมชนที่มีขนาดเล็ก โดยตรง และให้ความสำคัญต่อความต้องการขั้นพื้นฐาน (Basic Needs) เช่น การพัฒนาให้เกิดความสมบูรณ์ต่อปัจจัย 4 รวมถึงการให้ความสำคัญและให้ความสนใจในข้อจำกัดในการเข้าถึงหรือการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยคำนึงถึงสิทธิมนุษยชน (Human Rights) สิทธิความเป็นพลเมือง (Citizenship Right) และการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ (Human Flourishing) (Friedmann, John, 1993) ขณะที่องค์การสหประชาชาติได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าเป็นกระบวนการเกี่ยวกับการกระทำและเกี่ยวข้องกับมวลชนในระดับต่าง ๆ คือในกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับจุดประสงค์ทางสังคม การจัดสรรทรัพยากรในการกระทำโดยสมัครใจต่อกิจกรรมและต่อโครงการ (ปริดา ปูนพันธ์ฉาย, 2540)

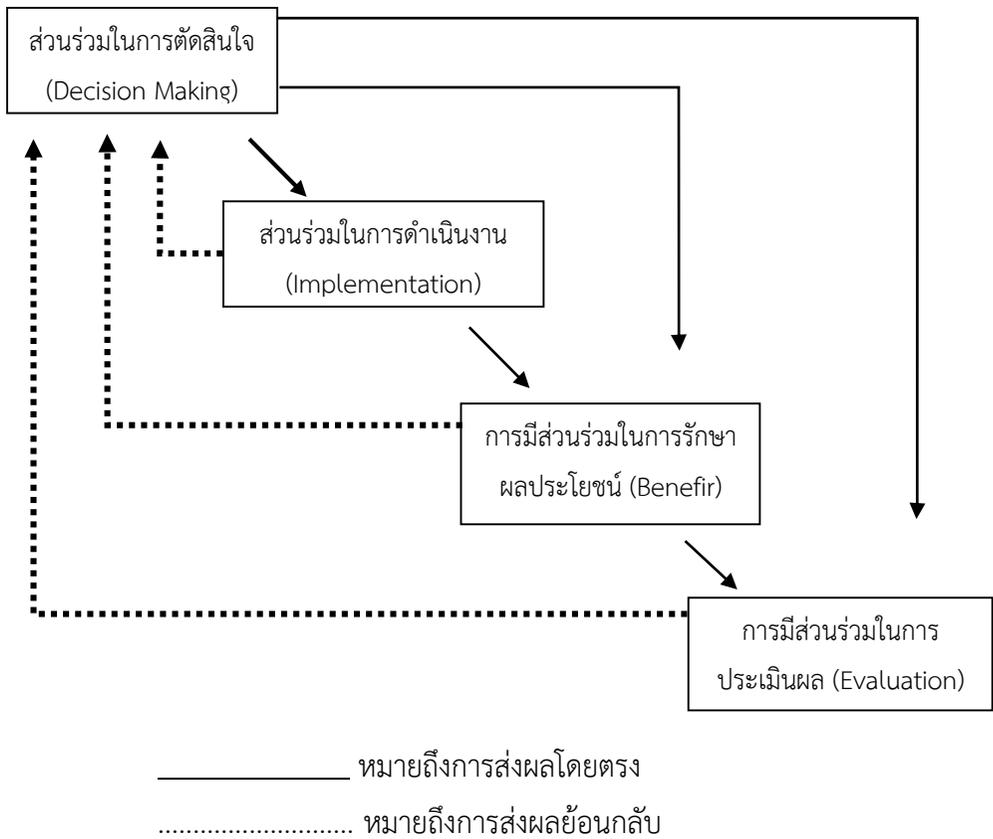
รวมถึงความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ว่า เป็นกระบวนการที่ประชาชนชาวบ้านหรือชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการเรื่องใดเรื่องหนึ่งร่วมกันในการตัดสินใจร่วมปฏิบัติและร่วมกับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ หรือกระบวนการซึ่งประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีโอกาสแสดงทัศนะแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็น เพื่อแสวงหาทางเลือกและการตัดสินใจต่าง ๆ เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับร่วมกัน ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องควรจะได้เข้าร่วมตั้งแต่เริ่มจนถึงการติดตามและประเมินผล เพื่อให้เกิดความเข้าใจและการรับรู้ เรียนรู้ การปรับเปลี่ยนโครงการร่วมกัน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย (มูลนิธิปริญญาโทนักบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551) แต่ยังคงหมายความถึง การที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปร่วมในการกำหนด

กฎเกณฑ์ นโยบาย กระบวนการบริหารและตัดสินใจของท้องถิ่น เพื่อผลประโยชน์ของประชาชนโดยส่วนรวมอย่างแท้จริง โดยรวมอยู่บนพื้นฐานของประชาชนจะต้องมีอิสระทางความคิด มีความรู้ความสามารถในการกระทำ และมีความเต็มใจที่จะเข้าร่วมต่อกิจกรรมนั้น ๆ อย่างครบวงจรตั้งแต่ต้นจนจบ ดังยกตัวอย่างดังนี้

1. เริ่มตั้งแต่การเกิดจิตสำนึกในตนเองและถือเป็นภาระหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมหรือชุมชนที่ตนอยู่
2. ร่วมคิดด้วยกันว่าอะไรที่เป็นปัญหาของชุมชน มีสาเหตุอย่างไรและจะจัดลำดับความสำคัญของปัญหาเป้าหมายอย่างไร และควรที่จะจัดการกับปัญหาใดก่อนหลัง
3. ร่วมกันวางแผนการดำเนินงานว่าจะจัดกิจกรรมหรือโครงการอะไร จะแบ่งงานกันอย่างไร ใช้งบประมาณมากน้อยเพียงใด จะจัดหางบประมาณมาจากที่ใด และใครจะเป็นผู้ดูแลรักษา
4. ร่วมดำเนินงาน ประชาชนจะต้องเข้าร่วมกิจกรรมด้วยความเต็มใจ เต็มกำลังความรู้ความสามารถของตนเอง
5. ร่วมกันติดตามประเมินผล ตลอดเวลาที่ทำงานร่วมกันของประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการตรวจสอบถึงปัญหาอุปสรรคและร่วมกันในการหาทางแก้ไขปัญหา เพื่อให้งานหรือภารกิจสำเร็จลุล่วงตามเป้าหมาย
6. ร่วมรับผลประโยชน์ ประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมของชุมชนแล้วย่อมที่จะได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งอาจไม่จำเป็นจะต้องอยู่ในรูปของเงิน วัตถุสิ่งของ แต่อาจเป็นความสุขสบาย ความพอใจในสภาพของความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นก็ได้ (อรทัย ก๊กผล, 2552)

ขณะเดียวกัน Cohen and Uphoff ยังได้อธิบายถึงลักษณะหรือมิติของการมีส่วนร่วมว่าประกอบด้วย 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) 2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ (Implementation) 3) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) และ 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) (Cohen & Uphoff, 1980)

เพื่อช่วยให้เข้าใจระดับของการมีส่วนร่วมตามแนวคิดของ Cohen และ Uphoff ได้ง่ายขึ้น จึงขอเสนอวงจรของการมีส่วนร่วมดังปรากฏในรูปต่อไปนี้

ภาพที่ 1 วงจรการมีส่วนร่วมตามแนวคิดของ Cohen and Uphoff (1980)

นอกจากนี้ Cohen and Uphoff (1980) ได้เสนอลักษณะการมีส่วนร่วมของผู้บริหารเพิ่มเติม คือ

1. การร่วมประชุมกลุ่มผู้ทำกิจกรรมในสถานประกอบการนั้น ๆ กล่าวคือ ผู้บริหารกิจกรรมได้มีส่วนร่วมในการเข้าประชุมตามวัน และเวลาที่มีการประชุม
2. การร่วมวางแผนในการประกอบธุรกิจ คือ การที่บุคคลซึ่งเป็นผู้บริหารกิจกรรมมีส่วนร่วมในการเสนอแนวความคิดใหม่ ๆ ในการปรับปรุงกิจกรรมในธุรกิจ เช่น การตลาดก็มีการเสนอให้หาตลาดใหม่ก็คือ ว่าเป็นการร่วมวางแผน เป็นต้น
3. การร่วมตัดสินใจเลือกแนวทางในการปฏิบัติกิจกรรม คือ การที่ผู้บริหารกิจการมีส่วนร่วมในการคัดเลือกกิจกรรมที่จะมีขึ้นในสถานประกอบการนั้น ๆ

4. การร่วมปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ คือ การที่ผู้บริหารได้มีโอกาสลงมือทำกิจกรรมร่วมกับผู้อื่นในสถานประกอบการนั้น ๆ

5. การร่วมประเมินผลในกิจกรรมต่าง ๆ คือ การที่ผู้บริหารกิจการมีโอกาสเป็นผู้ตรวจสอบและติดตามผลงานของกิจกรรมที่เกิดขึ้น

6. การร่วมได้รับประโยชน์จากการประกอบกิจการ คือ การที่ผู้บริหารกิจการมีโอกาสได้เงินเดือน หรือโบนัสเพิ่มมากขึ้นจากเดิม

จากหลักการมีส่วนร่วมตามแนวคิดของ Cohen and Uphoff (1980) จะต้องประกอบด้วยการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับประชาชน 4 ประการ ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าจะทำอะไรและทำด้วยวิธีการอย่างไร มีส่วนในการดำเนินโครงการตัดสินใจในการให้ทรัพยากรสนับสนุนโครงการและการร่วมมือกับองค์กรหรือกลุ่มกิจกรรมเป็นการเฉพาะ มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และมีส่วนในการประเมินผลโครงการ

3. การจัดการน้ำเพื่อการเกษตร

หลักการบริหารจัดการน้ำให้เกิดความยั่งยืนว่าต้องคำนึงถึงคุณภาพของระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ ความสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ และความเท่าเทียมกันของคนในสังคม มีองค์ประกอบการจัดการทรัพยากรน้ำ ดังนี้

1) การจัดการทรัพยากรน้ำอย่างผสมผสาน โดยการเชื่อมโยงคุณภาพ และปริมาณน้ำเข้ากับการจัดการทรัพยากรประเภทอื่น ๆ สร้างความตระหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบสถาบันที่ดำเนินการ สภาพสังคม นิเวศวิทยาและการจัดการทรัพยากรน้ำตลอดจนสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของแนวเขตลุ่มน้ำ และน้ำใต้ดิน

2) สนับสนุนการอนุรักษ์ และคุ้มครองคุณภาพน้ำโดยตระหนักถึงคุณค่าของปริมาณน้ำที่มีอยู่อย่างจำกัดรวมทั้งค่าใช้จ่ายในการจัดการทั้งปริมาณ และคุณภาพ

3) การแก้ไขปัญหาด้านทรัพยากรน้ำ โดยนำเอาระบบการวางแผน ติดตามประเมินผลและการวิจัยมาใช้ นำเอาระบบข้อมูลทุกด้านมาประกอบการตัดสินใจ สนับสนุนให้มีการปรึกษาหารือ และการมีส่วนร่วมจากสาธารณชน มีการนำกลยุทธ์การเจรจาต่อรอง และการไกล่เกลี่ยมาใช้เพื่อหาฉันทามติรวมทั้งสนับสนุนให้สาธารณชนเข้าถึงข้อมูลข่าวสารอย่างโปร่งใส และให้การศึกษากับประชาชน

หลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างผสมผสานต้องคำนึงถึงระบบนิเวศ และความเชื่อมโยงขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่เป็นปัจจัยเกี่ยวข้องอย่างแท้จริงถือเป็นกรอบในการดำเนินงานอย่างผสมผสานกับองค์ประกอบของการจัดการ 4 ประการ คือ ความครอบคลุม ความเชื่อมโยงกับระบบนิเวศการกำหนดยุทธศาสตร์ และการประสานงาน

หลักการจัดการทรัพยากรน้ำ 8 ประการดังนี้

1) การกำหนดขอบเขตที่ชัดเจน (Clearly Defined Boundaries) ประกอบด้วยขอบเขตทางกายภาพของพื้นที่ที่ได้รับประโยชน์จากแหล่งน้ำ และขอบเขตจำกัดของผู้ใช้ทรัพยากรจากแหล่งน้ำหรือสมาชิกของชุมชนซึ่งต้องระบุคุณสมบัติของผู้มีสิทธิใช้ทรัพยากรน้ำอย่างชัดเจน

2) ภาวะเทียบเกี่ยวกับการใช้และดูแลรักษาทรัพยากรน้ำให้เหมาะสม (Congruence) กับสภาพท้องถิ่น ทั้งสภาพทางชีวภาพของระบบทรัพยากร สถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมชุมชน

3) การมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนในการออกระเบียบ (Collective-choice Arrangement) สมาชิกชุมชน มีส่วนร่วมในการออกกฎระเบียบหรือปรับปรุงแก้ไขกฎระเบียบ หรือปรับปรุงแก้ไขระเบียบ

4) การสอดส่องติดตามผล (Monitoring) สมาชิกในชุมชนทุกคน มีหน้าที่สอดส่องดูแลพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรของคนในชุมชน อาจตั้งเป็นกลุ่มหรือองค์กรเพื่อทำหน้าที่ตรวจสอบการละเมิดกฎระเบียบ

5) การลงโทษแบบค่อยเป็นค่อยไป (Graduated Sanction) การลงโทษบุคคลที่กระทำความผิดอาจมีโทษตั้งแต่ขั้นเบาไปถึงโทษขั้นหนัก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความร้ายแรงของการกระทำผิด

6) มีกลไกการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้ง (Conflict Resolution Mechanism) ในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งต้องมีผู้นำทำหน้าที่เป็นคนกลางในการเจรจาไกลเกลี่ยปัญหาความขัดแย้งในหมู่บ้าน หรือชุมชนเป็นอันดับแรก ถ้าไม่สำเร็จอาจต้องอาศัยบุคคลที่สาม หรืออาศัยอำนาจจากภายนอกที่เหนือกว่า เช่น เจ้าหน้าที่ปกครองหรือต้องเข้ามาตราทางกฎหมาย

7) มีการแทรกแซงสิทธิชุมชนน้อยที่สุด (Minimal Intervention) หมายความว่าความรวมถึงสิทธิชุมชนในบทบัญญัติกฎระเบียบ และก่อตั้งองค์กรในการจัดการทรัพยากรน้ำให้มีการแทรกแซงอำนาจจากภายนอกชุมชนน้อยที่สุด หรืออีกนัยหนึ่งคือ รัฐให้การยอมรับสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น

8) มีสถาบันท้องถิ่นที่อยู่เหนือกว่าโครงสร้างสถาบัน (Nested Enterprises) หมายถึง การมีระเบียบ มีกฎกติกาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติต้องสอดคล้องกับนโยบายของหน่วยงานระดับชาติ (Ostrom, E, อ้างใน เมธี สุตรสุนทรและคณะ, 2549)

สรุปได้ว่า หลักการบริหารจัดการน้ำให้เกิดความยั่งยืนว่าต้องคำนึงถึงคุณภาพของระบบนิเวศ และความหลากหลายทางชีวภาพ ความสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ และความเท่าเทียมกันของคนในสังคม จึงจะสามารถทำได้

4. การจัดการน้ำเพื่อการเกษตรตามหลักพรหมวิหารธรรม

จากการศึกษาค้นคว้างานเอกสารและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรม ผู้นำเสนอผลงานได้ศึกษาค้นคว้าผลการวิจัยหลายท่านในการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำนั้น ควรใช้หลักพรหมวิหารธรรม คือ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐ บริสุทธิ์ หลักธรรมข้อนี้จำเป็นว่าเป็นสำคัญสำหรับผู้ใหญ่หรือผู้ปกครองที่จำเป็นจะต้องประพฤติปฏิบัติ มี 4 ประการ ดังนี้

1) เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาดี มีไมตรี ต่อประชาชนหรือผู้ใต้ปกครอง กล่าวคือ ปรารถนาให้เราเหล่านั้นมีความสุข

2) กรุณา ความสงสาร คือช่วยเหลือให้ประชาชนหรือผู้ใต้ปกครองให้พ้นจากทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความเดือดร้อนของปวงประชารวมถึงสัตว์ทั้งปวงด้วย

3) มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อประชาชนหรือผู้ใต้ปกครองประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานก็รู้สึกชื่นชมยินดีกับความสำเร็จของเขาเหล่านั้น

4) อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง คือ อันที่จะทำให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา กล่าวคือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง ไม่ซ้ำเติมเมื่อผู้อื่นประสบความสำเร็จทุกข์ พิจารณาเห็นการกระทำของเขาเหล่านั้นตามหลักแห่งกรรม คือ การกระทำของเขาเอง ว่าเขาเป็นผู้กระทำขึ้น อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

และยังมีนักวิชาการอื่นหลายท่านได้กล่าวไว้ว่า พรหมวิหารธรรม หมายถึง คุณธรรมสำหรับผู้ใหญ่ นักปกครองหรือผู้บริหาร 4 ประการ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551) ได้แก่

1) เมตตา คือ ความรัก ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั้งหน้า

2) กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันที่จะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

3) มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญอกงามยิ่งขึ้นไป

4) อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ

ดังนั้น หลักพรหมวิหารธรรมนี้ จะพบว่าแม้แต่พระพุทธเจ้าก็ชอบที่ใช้หลักเมตตาธรรมต่อเพื่อนมนุษย์ ขณะเดียวกันพระองค์ก็จะใช้หลักกรุณาธรรมควบคู่กันไปด้วย ซึ่งตัวอย่างชัดเจนที่เห็นคือพระคุณทั้งสามของพระองค์อันได้แก่ พระบริสุทธิคุณ พระกรุณาธิคุณ และพระปัญญาธิคุณ หากเทียบเข้ากับพรหมวิหารธรรมก็คือ พระบริสุทธิคุณเปรียบประดุจความรักที่บริสุทธิ์และงดงามที่พระองค์มีต่อสรรพสัตว์โดยอาศัยความเมตตาเป็นพื้นฐานจึงทำให้พระองค์มีความกรุณาเสด็จไปโปรดหมู่สัตว์ทั้งหลายที่ประสบปัญหาต่าง ๆ อยู่เสมอ ๆ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

5. บทสรุป

จะกล่าวได้ว่า ความเอาใจใส่ในกิจกรรมของชุมชนหรือประชาชนที่ได้มีการส่วนร่วมกันในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรของชุมชนของตนเอง ในการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีการรวมกันเป็นหมู่คณะ จึงทำให้ความคิดเห็นที่ไม่ตรงกันก็ตรงกันในเวลาต่อมา โดยการยึดมั่นในกฎเกณฑ์ของหมู่คณะหรือสังคม ในการปฏิบัติในส่วนร่วมทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งได้ จึงส่งผลต่อการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ร่วมกัน โดยการยึดเอาหลักธรรมพรหมวิหารธรรมนำไปใช้ จึงถือว่าเป็นหลักธรรมอย่างหนึ่งที่ช่วยในการประสานงานให้หมู่คณะให้อยู่รวมกันอย่างมีความสุข เพราะว่า เป็นหลักธรรมในการยึดเหนี่ยวสามัคคีของชุมชนหรือหมู่คณะ ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 4 ประการ คือ เมตตาธรรม กรุณาธรรม มุทิตาธรรม และอุเบกขาธรรม เป็นหลักธรรมที่สามารถยึดเหนี่ยวสามัคคีปรองดองในหมู่คณะ ให้มีการส่วนร่วมกันทำงานนั้นได้ผลดีและเกิดประโยชน์ในทางตรงและทางอ้อมอีกทางหนึ่ง เมื่อเรานำมาประยุกต์ใช้ก็จะเกิดผลที่ดี นำให้ชุมชนนั้น ๆ เกิดการมีส่วนร่วมกันในการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรของชุมชนนั้นไม่ขาดแคลน หรือบกพร่อง และเกิดในการรักถิ่นฐานของตนด้วยอีกทางหนึ่ง เช่น

ในด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ สามารถเอาหลักเมตตาธรรมมาช่วยในการวางแผนในการจัดการน้ำโดยการตัดสินใจร่วมกันกำหนดนโยบายในการพัฒนาเส้นทางน้ำต่าง ๆ มีการประชุมและลงมติที่ประชุม

2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ สามารถเอาหลักกรุณาธรรมมาช่วยในการดำเนินการในการทำกิจกรรมหรือโครงการที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ

3) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ สามารถเอาหลักมูทิตาธรรมมาช่วยในการจัดสรรน้ำด้วยความยุติธรรม โดยไม่เข้าข้างใดข้างหนึ่ง

4) การมีส่วนร่วมในการประเมิณผล สามารถเอาหลักอุเบกขาธรรมมาช่วยในการวางแผนเป็นกลาง และให้คำแนะนำพร้อมด้วยในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในระหว่างการทำงานร่วมกันของประชาชนในชุมชน

กล่าวได้ว่า การเอาทฤษฎีมาประยุกต์ใช้กับหลักธรรม ก็สามารถทำให้เกิดประโยชน์ในการมีส่วนร่วมของชุมชนได้ เกิดความสามัคคีในชุมชน มีการพัฒนาความรู้ความเข้าใจในการให้ข้อมูลข่าวสาร มีการรับฟังความคิดเห็น มีการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการน้ำตั้งแต่ต้น มีการตัดสินใจ โดยการประชุมปรึกษาหารือ มีการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการน้ำมาใช้ในการเกษตรได้ทุกฤดูกาล มีการปลูกพืชหมุนเวียนในฤดูกาล พร้อมทั้งตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรน้ำ โดยให้ประชาชนนั้นมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำให้เกิดประโยชน์ มีการจัดสรรน้ำอย่างเท่าเทียมกันและยุติธรรม และสามารถใช้น้ำที่เหมาะสมกับการเกษตร และควบคุมปริมาณที่เพียงพอต่อความต้องการของพืชพันธุ์อีกด้วย จนนำไปสู่การจัดการน้ำเพื่อการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในการนำเอาหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในชุมชนของตนได้อย่างยั่งยืนต่อไป

บรรณานุกรม

- เฉลียว บุรีภักดีและคณะ. (2545). *ชุดวิชาการวิจัยชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: เอส อาร์. พรินติ้งแมสโปรดักส์.
- ปราโมทย์ ไ้มักลัด. (2540). *การบริหารจัดการทรัพยากรแบบบูรณาการอย่างยั่งยืน*, กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

- ปรีดา ปูนพันธ์ฉาย. (2540). “ผลของการให้คำแนะนำแบบมีส่วนร่วมต่อความร่วมมือในการรักษาของผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูงชนิดไม่ทราบสาเหตุ”. *รายงานวิจัย*, .บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ. (2543). *กระบวนการพัฒนาและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว).
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพมหานคร: เอส.อาร์.พรีนติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มูลนิธิปริญญาโทนักบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2551). *คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์บริการประชาชน สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี.
- เมธี สุตรสุคนธ์และคณะ. (2549). “ศึกษาการพัฒนาและแก้ไขปัญหาหนี้เพื่อการอุตสาหกรรม”, *รายงานวิจัย*. คณะกรรมการวิจัยและพัฒนาของวุฒิสภา สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.
- วันชัย วัฒนศัพท์. (2549). *ความขัดแย้ง: ทางออกด้วยสันติวิธี*. นนทบุรี: สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล สถาบันพระปกเกล้า สมาคมสันติวิธีแห่งประเทศไทย.
- อรรถัย ก๊กผล. (2552). *คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน สำหรับนักบริหารท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร: จรัญสนิทวงศ์การพิมพ์.
- Cohen & Uphoff. (1980). *Effective Behavior in Organizations*. New York: Richard D. Irwin Inc.
- Friedmann, John. (1993). *Empowerment: The Politics of Alternative Development*, Blackwell: Cambridge M.A. and Oxford UK.
- Sritong, N. (2009). *To Increase its Leadership in Community Development*. Bangkok: OS Printing House.